

Sara Železnik

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Philosophical Faculty, University of Ljubljana

Koncerti Filharmonične družbe med letoma 1794 in 1872

Concerts of the Philharmonic Society from 1794 to 1872

Prejeto: 25. april 2011
Sprejeto: 6. maj 2011

Received: 25th April 2011
Accepted: 6th May 2011

Ključne besede: Filharmonična družba, koncertni sporedi, 19. stoletje.

Keywords: Philharmonic Society, concert programmes, 19th century

IZVLEČEK

Članek skuša s pregledom ohranjenih koncertnih sporedov Filharmoničnega društva v Ljubljani sestaviti podobo koncertnih sezon med letoma 1794 in 1872. Na posameznih primerih je dokazano, da delovanje družbe sodi v sam vrh glasbenega ustvarjanja v Ljubljani v obravnavanem obdobju.

ABSTRACT

The article tries to create a picture of concert seasons of the Philharmonic Society in Ljubljana in accordance with the remaining concert programmes between the years 1794 and 1872. Individual studies have established the undisputable importance of the Society during the discussed period.

Koncerti Filharmonične družbe med letoma 1794 in 1872

Filharmonična družba, ustanovljena leta 1794, je bila eden izmed glavnih protagonistov ljubljanskega koncertnega življenja v 19. stoletju. Kljub temu, da je bila organizirana kot nemško društvo, ni bila nedovzetna za slovensko tvornost in domače ustvarjalce, predvsem do leta 1872, ko je slovenska ustvarjalnost prešla v okvire delovanja novoustanovljene Glasbene matice. V tokratni analizi se prvenstveno posvečam delovanju Filharmonične družbe, kot ga je mogoče razbrati iz ohranjenih društvenih koncertnih sporedov, ki jih hrani Glasbena zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice.¹ Posebej bodo osvetljeni nekateri aspekti družbinega delovanja, ki so bili v dosedanjih raziskavah ne-

¹ Gl. NUK, arhiv Filharmonične družbe, mapa Koncertni sporedi.

koliko bolj na obrobju,² poudarek pa bo na delovanju družbe po letu 1816, iz katerega so ohranjeni najstarejši koncertni sporedi.³

Poleg rednih koncertov oz. akademij, kot so jih člani Filharmonične družbe imenovali, so osnovali tudi množico dogodkov, ki so izstopali iz običajne koncertne organiziranosti, diferenca pa se kaže predvsem v namenskosti koncertov. Takšna veja koncertnega udejstvovanja so bile prireditve, namenjene praznovanju vladarjevega rojstnega dne ali godu ter proslavljanju pomembnejših nacionalnih dogodkov, na katerih je bila pogosto prva točka koncertnih sporedov himna *Gott erhalte Franz den Kaiser*, za katero je melodijo napisal Joseph Haydn, besedilo pa Lorenz Leopold Haschka. Čeprav pred letom 1816 ni ohranjenega nobenega koncertnega lista, pa je najstarejši ohranjeni dokument, ki je neposredno povezan s koncertnimi sporedi ravno knjižica s tekstom omenjene himne, ki nosi letnico 1814. Glede na Keesbacherjevo poročilo⁴ lahko sklepamo, da je bila na sporedu 26. 7. 1814, ko je Filharmonična družba priredila slavnostno serenado novemu guvernerju Kristofu Lattermannu. Po nekajletnem obdobju Ilirskih provinc, v katerem je delo družbe povsem zastalo,⁵ je bil imenovan koncert prvi na poti k ponovnemu zagonu družbe, ki se je razmahnilo v letu 1816 in iz katerega že dobivamo lažji vpogled v njeno delovanje na podlagi ohranjenih koncertnih sporedov. Družba je takšne svečane koncerte, namenjene vladarjem, prirejala že od leta 1817 dalje, ko lahko sledimo vsakoletnim koncertom, prirejenim v čast vladarju Francu II. Cesar je bil rojen 12. 2. 1768, zato mu je družba vedno namenila koncert v februarju. Tudi njegovemu nasledniku Ferdinandu II. so posvečali podobne koncerte (med letoma 1837 in 1840). Ti sčasoma prenehajo in koncert leta 1852, namenjen praznovanju rojstnega dne takratnega vladarja Franca Jožefa I., že daje vtis izjeme. Obenem so bili koncerti namenjeni tudi praznovanju vladarjevega godu (predvsem za vladarja Franza II.), ob cesarjevi poroki, vplivnih obiskih itd. Na vseh teh dogodkih je bila praviloma, vendar ne brez izjem, izvedena himna *Gott erhalte Franz den Kaiser* (tudi pod drugimi imeni, npr. Choral-Gesang, Volkslied). Niso pa bili zgolj cesarji tisti, ki jim je družba posvečala koncerte. Med letoma 1831 in 1840 so vsako sezono koncertirali ob godu deželnega guvernerja v Ljubljani Jožefa Kamila Schmidburga, vendar tokrat na sporedih brez cesarske himne. Naj omenimo, da je Filharmonična družba tudi počastila Schmidburgov prihod v Ljubljano (3. 10. 1822)⁶ in ob tem priredila 11. 10. 1822 posebno akademijo. Očitno je, da je bil guverner med člani zelo cenjen in je zagotovo spodbujal delovanje te glasbene organizacije, kar so mu povrnilo z vsakoletnim koncertom. Prav tako so prirejali koncerte njegovemu predhodniku

² O delovanju Filharmonične družbe: Keesbacher, Friedrich. *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1792 bis zu ihrer letzten Umgestaltung 1862*. Ljubljana, 1862. Bock, Emil. *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach*. Ljubljana, 1902. Novejše raziskave družbinega delovanja: Cvetko, Dragotin. *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958. Kuret, Primož. *Ljubljanska filharmonična družba 1794-1919*. Ljubljana: Nova revija, 2005. Klemenčič, Ivan. *Slovenska filharmonija in njene predhodnice*. Ljubljana: Slovenska filharmonija, 1988. Isti, Častni člani ljubljanske Filharmonične družbe, v: *Evropski glasbeni klasicizem in njegov odmev na Slovenskem* (Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 1988), str. 123–134. Radovan Škrjanc, Filharmonična družba v Ljubljani od nastanka do sredine 19. stoletja, v: *300 let, years Academia Philharmonicorum Labacensium 1701-2001* (Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 2004), str. 131–143. Tomaž Faganel, Glasbeni repertoar na Slovenskem v 18. stoletju in v prvi polovici 19. Stoletja, v: prav tam, str. 119–129.

³ Vsi digitalizirani koncertni sporedi do leta 1872 bodo v kratkem dostopni tudi na spletnem portalu dLib.

⁴ F. Keesbacher, nav. delo, str. 39.

⁵ Izjema je zgolj en koncert leta 1811 (glej: F. Keesbacher, nav. delo, str. 38–39.).

⁶ Silvo Kranjec, »Jožef Kamilo Schmidburg«, v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. zv., ur. Alfonz Gspan (Ljubljana Založba ZRC, ZRC SAZU: 1960-1971), str. 223–224.

grofu Juliju Jožefu Strassoldu, ki je imel mesto guvernerja v Ljubljani med letoma 1816 in 1818. Filharmonična družba mu je priredila koncert 2. 8. 1817 ter 4. 2. 1818, na večer pred njegovo odselitvijo iz Ljubljane.⁷ Tudi praksa, da so članom družbe ali vladarjem na predvečer odhoda iz Ljubljane priredili koncert, je bila zelo pogosta.

Prvi celovitejši vtis delovanja Filharmonične družbe lahko dobimo v letih 1822 in 1823, ko so koncertni listi vezani v zvezek, zato lahko sklepamo, da poznamo celotno koncertno sezono. Takšna vezava je lahko posledica družbinega arhiviranja. Morda na tem mestu omenimo, da so bili ohranjeni koncertni sporedi pred letom 1822 rokopisni, z izjemami pomembnejših oz. neobičajnih tedenskih akademij in ob gostovanjih tujih glasbenikov, za katere so ohranjeni viri tiskani. Od omenjenega leta dalje pa so vsi sporedi tiskani, in sicer v tiskarni Jožefa Sassenberga in kasneje Jožefa Rudolfa Milica.⁸ Koncertni sporedi za leto 1822 so razdeljeni na tri odseke, prvi del obsega Academie-Zetteln, drugi Prüfungs-Zetteln in zadnji Zetteln fremder Akademien. Običajnih akademij, ki so bile v tem obdobju brez izjeme ob petkih ob sedmih zvečer, je bilo 27, njihova frekventnost pa je bila z izjemo poletnih mesecev, ko koncertov ni bilo (premor je bil med 21. 6. in 20. 9.) sedem do štirinajstdnevna. Poleg že omenjenih koncertov, ki jih je družba priredila ob prihodu guvernerja Schmidburga ter počastitvi rojstnega dne in godu Franca II., sta bila posebna koncerta še dva. Prvi, 31. 5., ko so priredili akademijo, s katero so zbirali denar za pomoč prebivalcem Železnikov, ki jih je prizadel požar,⁹ drugi pa 8. 11., ko so ponovno zbirali sredstva, tokrat za sklad glasbene šole. Na obeh koncertih je bila vstopnina 20 krajcarjev. V kategoriji Zetteln fremder Akademien sta koncertna sporeda gostujočih glasbenikov, ki so navadno potovali skozi naše ozemlje in so se ustavili v Ljubljani in tu koncertirali v družbinih prostorih ob sodelovanju Filharmonične družbe. Tako sta v letu 1822 koncertirala kontrabasist Johann Hindle in violinist Joseph Benesch, ki je imel koncerte s Filharmonično družbo več zaporednih sezon; prav tako pa je bila na obeh vstopnina 20 krajcarjev.

V kategoriji Prüfungs-Zetteln sta ohranjena dva dokumenta, z datumom 3. 5. in 6. 9. 1822. Koncerti, ki so bili v funkciji izpitov, na katerih so se predstavili učenci glasbene šole Filharmonične družbe, so sprva potekali dvakrat letno, kasneje pa zgolj enkrat, in sicer avgusta ali julija. Konsekventno z delovanjem glasbene šole so potekali tudi koncerti njenih učencev. Takšni sporedi so ohranjeni med letoma 1822 in 1827, sledi premor do leta 1839, ko so ponovno vsakoletne napovedi izpitov do leta 1855, ter zadnji sklop med letoma 1864 ter 1872. Ker koncerti, ki jih je pripravljala glasbena šola, še niso bili preučevani oz. predstavljeni, si lahko podrobneje ogledamo dva med seboj časovno odmaknjena sporeda. Prvi z datumom 6. 9. 1822 pravzaprav ni koncertni list, temveč vabilo, ki vabi k izpitu vse pevce glasbene šole Filharmonične družbe. Izpit, ki je potekal v dvorani nemškega viteškega reda, je bil sestavljen iz dveh delov in tudi jasno časovno opredeljen. Od petih do šestih je potekal izpit iz teorije, od šestih do osmih

⁷ Prav tam, str. 497–498.

⁸ Jožef Sassenberg je pridobil koncesijo za lastno tiskarno leta 1816. Po smrti 1849 jo je zapustil ženi Mariji, vodil pa naj bi jo njegov dotedanji poslovodja Jože Rudolf Milic, ki se je leta 1815 tudi poročil s Sassenbergovo hčerjo in prevzel obrt. Janez Logar, »Jožef Sassenberg,« v *Slovenski biografski leksikon*, 3. zv., ur. Alfonz Gspan, Ljubljana Založba ZRC, ZRC SAZU 1960–1971, str. 203–204. Janko Šlebinger, »Jože Rudolf Milic,« v *Slovenski biografski leksikon*, 2. zv., ur. France Kidrič, Ljubljana Založba ZRC, ZRC SAZU 1933–1952, str. 125–126.

⁹ Zum Besten der durch Feuer verunglückten Bewohner von Eisern.

pa praktični del. Tudi praktični del je bil sestavljen iz dveh delov, saj je bilo točk precej, prav tako tudi izvajalcev, ki so večinoma nastopili v več točkah in so tudi poimensko znani, saj so na vabilo rokopisno dopisani.¹⁰ Zanimivo je tudi, da se je koncert končal z že omenjeno himno *Gott erhalte Franz den Kaiser*. Nedvomno pa šola v tistem obdobju ni imela zgolj pevskih učencev, saj lahko na vabilu preberemo, da naslednji ponedeljek sledi izpit Maškovih pianističnih učencev.

Primer 1: Koncertni spored 6. 9. 1822.

1. Händel, Zbor iz oratorija <i>Thimoteus</i> (Aleksandrovo slavlje?)	1. Rossini, Arija z zborom iz opere <i>Italijanka v Alžiru</i>
2. Boiledieu, Arija iz opere <i>Joconde</i>	2. Rossini, Duet iz opere <i>Mojzes</i>
3. Mozart, Duet iz opere <i>Titus</i>	3. Morlachi, Arija iz opere <i>Die Prinzessin von Navarra</i>
4. Boiledieu, Kvartet iz opere <i>Joconde</i>	4. Rossini, Duet iz opere <i>Ciro in Babilonia</i>
5. Boiledieu, Arija z zborom iz opere <i>Novi vaški posestnik</i>	5. Boiledieu, Zbor iz opere <i>Joconda</i>
6. Fioravanti, Duet iz opere <i>Die Sängerinnen auf dem Lande</i>	6. Schubert, <i>Der Wachtelschlag</i> (arija z zborom)
7. Mozart, Tercet iz opere <i>Čarobna piščal</i>	7. Rossini, Tercet iz opere <i>La cambiale di matrimonio</i>
8. Spontini, Zbor iz opere <i>Fernand Cortez</i>	8. Rossini, Arija iz opere <i>Turek v Italiji</i>
9. Rossini, Arija iz opere <i>Ricciardo in Zoraida</i>	9. Haydn, <i>Dona nobis pacem</i>
10. Boiledieu, Duet iz opere <i>Joconde</i>	10. Rossini, Arija iz opere <i>La Donna del Lago</i>
11. Fioravanti, Arija iz opere <i>Die Sängerinnen auf dem Lande</i>	11. Rossini, Duet iz opere <i>Ricciardo e Zoraida</i>
12. Mozart, Kvintet iz opere <i>Čarobna piščal</i>	12. Mozart, Tercet iz opere <i>Titus</i>
13. Rossini, Arija iz opere <i>Italijanka v Alžiru</i>	13. Paër, Arija iz opere <i>Agnese</i>
14. Haydn, Zbor iz oratorija <i>Stvarjenje</i>	14. Rossini, Finale iz opere <i>La Cenerentola</i>
- Volklied: *Gott erhalte Franz den Kaiser*

Tudi 20. 7. 1855 je potekal izpit učencev glasbene šole Filharmonične družbe, le da so tokrat nastopali učenci petja in tisti, ki so se učili igranja violine.

1. letnik violinske šole

1. Blumenthal, Vaje
2. Hennig, *Pastorala*
3. Pleyel, Duet
4. Fiby, *Romanca*

2. letnik violinske šole

5. Kreutzer, Etuda
6. Dont, Etuda za 2 violini
7. Haufer, *Barcarolle*
8. Spohr, Etuda
9. Flotow, Arija iz opere *Martha*
10. Singer, *Souvenir*
11. Jansa, Fantazija na temo iz dela *Montechi*

1. letnik pevske šole

12. Weinlig, Weiss, Curschmann in Donzelli, Pevske vaje
13. Beethoven, Dvoglasne pesmi
14. Duet za sopran in alt
15. Mendelssohn-Bartholdy, Duet »Das Aehren-Fest«
16. Weiss, Študijska pesem

2. letnik pevske šole

17. [Weber], Duet za dva soprana iz opere *Čarostrelec*
18. Kücken, *Das Mädchen von Juda*
19. Proch, *An die Sterne*
20. Keller, *Der Blinde*
21. [Mozart], Arija iz opere *Don Giovanni*

¹⁰ Med izvajalci so bili Prah, Scheidler, Zebul, Colloretto, Strangfeld, Retzer, May, Hauth, Winter, Sassenberg, Franz A., Franz N.

Če v prvem programu¹¹ lahko zasledimo večinoma operne odlomke, pretežno iz Rossinijevih, Boieldieujevih in Mozartovih del, pa kasnejši spored kaže nekoliko bolj didaktično nagnjenje, saj so izvajali večinoma Etude in druge študijske skladbe. Sestava oz. izbira skladb za šolske koncerte sovпада z repertoarjem, ki je bil na sporedih sočasnih tedenskih akademij Filharmonične družbe. V letu 1822 namreč tudi na rednih koncertih bistveno prednjačijo skladbe Rossinija, Boieldieuja in Mozarta, zelo pogosto pa se pojavljajo tudi odlomki iz Webrove opere Čarostrelca (največkrat uvertura in zbor lovcev). Tudi na programu iz leta 1855, ki je precej bolj raznolik v oziru avtorjev, so pripisana imena izvajalcev, in sicer celo s polnimi imeni,¹² medtem ko so bili pri pisanju programa precej bolj nedosledni. Duet za sopran in alt tako ostaja brez avtorja, medtem ko avtorja Čarostrelca in Don Giovannija sploh niso navajali.

Glasbena šola Filharmonične družbe je pričela delovati leta 1820.¹³ Prvi učitelj je bil Franc Sokol, ki ga je že v naslednjem letu zaradi smrti zamenjal Gašper Mašek. Da so bila velika prizadevanja za ustanovitev organiziranega glasbenega šolstva že pred tem, je jasno razvidno iz dveh koncertov še pred ustanovitvijo šole. 14. 11. 1817 in 27. 11. 1818 sta namreč bila koncerta z vstopnino 20 krajcarjev, namenjena zbiranju sredstev za glasbeno šolo¹⁴ in na enem izmed obeh so sodelovali tudi učenci javne glasbene šole, ki je delovala pri ljubljanski normalki. Dogodkov, na katerih so zbirali denar za sklad glasbene šole Filharmoničnega društva, je bilo v naslednjih letih še precej (1822, 1823, 1826, 1830 2x, 1841, 1845, 1864, 1865, 1866 in 1867), v letu 1823 so bili takšni koncerti kar trije. Na prvem, 21. 3., so izvedli Haydnov oratorij *Stvarjenje*, na drugem, 21. 11., ob drugih skladbah tudi Jesen in Zimo iz Haydnovega oratorija *Letni časi*. Razvidno je, da so se koncertni sporedi za posebne priložnosti razlikovali od običajni akademij. Program je bil obsežnejši, izvajali so zahtevnejše in daljše skladbe, večkrat vokalno-instrumentalne. Morda so želeli poslušalcem ponuditi večjo raznolikost, tudi zato, ker so morali za obisk koncerta plačati vstopnino.

Poleg tega, da je družba prirejala koncerte za sklad glasbene šole in tudi posebne vsakoletne koncerte, s katerimi je bogatila lasten fond, so z značilnimi koncerti skrbeli tudi za dobrodelnost. Ti so najpogostejši leta 1817, ko so organizirali kar 4, nato pa so vse redkejši.¹⁵ Namenjeni so bili zbiranju denarja pomoči potrebnim družinam in prebivalcem kraja oz. pokrajine, ki je bila kakorkoli prizadeta (Notranjska, Vipava), večkrat prebivalcem mesta, v katerem je izbruhnil požar (Železniki, Velika Polana, Salzburg), za bogatenje mestnega sklada za reveže ... Naj opozorimo še na vsakoletne koncerte, ki so jih skupno prirejali pevske učiteljice na glasbeni šoli Filharmonične družbe z društvenim orkestrom. Med letoma 1839 in 1848 je bila na mestu pevske učiteljice Josephine Haiderlein, nasledila jo je Fanny Stewart Sternegg, ki je to delo opravljala do leta 1856, za

¹¹ Podobne nedoslednosti, kot se pojavijo pri prvi točki programa (Händel, Zbor iz oratorija *Thimoteus*) so precej pogoste. Morda gre v tem primeru za delo *Aleksandrovo slavje*. Če navedemo še zgolj en takšen primer: na koncert 26. 4. 1850 je bila ena izmed točk Overture von L. v. Beethoven, aus der Oper: »Egmont«.

¹² Friedrich Prossen, Gregor Rihar, Edmund Fleischmann, Vinzenz Renzenberg, H. Reichmann, Isidor Hanisch, Albin Hartwig, Theodor v. Goldenstein, Johanna Podkraischeg, Sophie Glantschnigg, Emma Kanss, Bertha v. Löwengreif.

¹³ P. Kuret, nav. delo, str. 43–44.

¹⁴ Eine grosse musikalische Akademie zum Besten des Musikschulfondes.

¹⁵ Datumi dobrodelnih koncertov so bili: 18. 4. 1817, 5. 6. 1817, 14. 8. 1817, 7. 11. 1817, 10. 5. 1818, 28. 8. 1818, 31. 5. 1822, 17. 12. 1830, 24. 5. 1844, 12. 12. 1851, 25. 3. 1865 ter 2. 3. 1866.

njo pa je mesto pevskega učitelja nastopil Anton Nedvėd.¹⁶ Sleherni izmed njih je vsako sezono priredil koncert, katerega spored je sestavljalo več pevskih točk, na katerih so se solistično predstavili.¹⁷

Primer 2: Koncertni spored 18. 4. 1817.

Če si natančneje pogledamo koncertni list za akademijo, ki jo je Filharmonična družba priredila 18. 4. 1817 in katere namen je bil zbiranje denarja za prizadete v požaru v Veliki Polani, opazimo, da sovпада s sicer zastavljenim delovanjem rednih akademij Filharmonične družbe, saj je bil koncert v petek ob sedmih zvečer, prav tako kot teden dni prej in kasneje. Očitno gre za vsakotedensko akademijo, ki pa so ji pridali še dobrodelni namen. Program koncerta, ki je bil standarden za tisti čas, je bil sestavljen iz koncerta (v tem primeru za violončelo), klavirskega tria, arije in uverture. Izvajalci večinoma niso bili navedeni, prav tako se to pogosto zgodi pri avtorjih skladb.¹⁸ Zlasti se to mnogokrat opazi pri simfonijah, ko na koncertnem sporedu piše zgolj *Simphonie* (Sinfonie) brez avtorja ter pri opernih arijah, kjer so včasih pisali zgolj *Arie für Sopran* brez avtorja, večkrat pa tudi zgolj naslov arije brez navedbe opere, v katero arija spada. V našem primeru je navedena basovska arija iz Mozartove opere *Čarobna piščal*, ni pa specificirano za katero arijo gre. Lahko domnevamo, da je to bila ena izmed Sarastrovih arij (*O Isis und Osiris* ali *In diesen heil'gen Hallen*). Reprezentativen je spored tudi glede zadnje točke, Pačrove Uver-

¹⁶ P. Kuret, nav. delo, str. 97, 99, 115 in 125.

¹⁷ Koncerti Josephine Haderlein: 10. 4. 1839, 10. 4. 1840, 12. 3. 1841, 1. 4. 1842, 7. 4. 1843, 17. 5. 1844, 11. 4. 1845, 20. 3. 1846, 5. 3. 1847, 5. 5. 1848; koncerti Fanny Stewart Sternegg: 26. 3. 1852, 11. 3. 1853, 18. 4. 1854, 20. 4. 1855, 27. 3. 1856; koncerti Antona Nedvėda: 4. 4. 1857, 15. 3. 1858, 1. 4. 1859, 4. 1. 1861, 10. 4. 1862.

¹⁸ Brez avtorstva pogosto ostajajo tudi skladbe za pihala (*Harmonistück*), ki so bile večinoma priredbe (predvsem opernih odlomkov).

ture k operi *Sargino*, saj je bila uvertura ali pa zadnji stavek simfonije najpogostejša praksa zaključevanja koncertov.¹⁹

Program koncerta se je začel s tremi stavki Beethovnovе simfonije, kar sovпада s sočasno izvajalsko prakso deljenja simfonij. Filharmonična družba se je dosledno posluževala takšnega kosanja, kot izjemo pa lahko navedemo koncerta 13. 2. 1818 in 12. 11. 1819, na katerem so kot prvo točko večera izvedli vse štiri stavke Mozartove simfonije. Izvajalske navade so se hitro spreminjale, sčasoma so bili na koncertih prisotni še zgolj počasni stavki simfonij. Po letu 1830 so le te na sporedih Filharmonične družbe že zelo redke oz. jih sploh ni več mogoče zaslediti vse do leta 1836, ko so 21. 9. izvedli počasen stavek ene izmed Mozartovih simfonij. V naslednjih letih, nekje do petdesetih, prav tako razen redkih izjem, na programih ne najdemo nobenih simfoničnih tvarin.²⁰ V periodi med 1851 in 1858, ko so bili izvajani posamezni stavki simfonij, je večinoma šlo za dela Mozarta in Beethovna, le 24. 3. 1854 je bil izjema stavek *Larghetto con moto* iz Simfonije v c-molu²¹ Louisa Spohra. Morda gre zgolj za naključje, vendar se je program, vsaj kar se tiče simfonij, bistveno spremenil po dveh koncertih, ki ju je Filharmonična družba priredila s sodelovanjem praške civilne kapele in kapele iz Bad Ischla. Na prvem, 27. 4. 1858, so v drugem delu izvedli v enem kosu Mozartovo Simfonijo v C-duru, na drugem, 12. 5. 1858, pa po enaki shemi Beethovnovо Simfonijo v C-duru [št. 1]. Na enem izmed sledečih koncertov (10. 12. 1858), je družba nato izvedla v enem zamahu celotno Mozartovo Simfonijo v Es-duru.²² Tej izvedbi so v sledečih letih v enaki izvajalski praksi vse pogostejše sledile simfonije, ki so še vedno bile večinoma Mozartove, Beethovnovе in pa ponovno (kot v začetnem obdobju) Haydnove. Da so tudi pred letom 1816 izvajali precej Mozartovih in Haydnovih simfonij, lahko sklepamo na podlagi ohranjenega Kataloga muzikalij²³ iz leta 1804, v katerem je navedeno precejšnje število simfonij omenjenih skladateljev.

Na koncertnih sporedih od leta 1830 pa nekje do leta 1847 vidno dominirajo odlomki iz oper. Največkrat gre za uverture, arije pa tudi duete in redkeje ansamble, pogoste pa so tudi različne variacije in improvizacije na dobro poznane operne teme.

Na primeru koncerta, namenjenega zbiranju sredstev za fond Filharmonične družbe (zato tudi vstopnina), vidimo, da je bil program sestavljen zgolj iz opernih točk. Dvema uverturama (Rossini, Uvertura k operi *Viljem Tell* in Bellini, Uvertura k operi *I Capuleti e i Montecchi*), ariji in tercetu iz opere *Obleganje Korinta* Rossinija, duetu iz Bellinijeve opere *La Straniera*, kvintetu iz Auberjeve opere *Fra Diavolo*, so pridružene še Variacije za klavir, ki jih je na temo iz Mehulove opere *Joseph* komponiral Herz. Vsekakor pa to ne pomeni, da pred tem obdobjem in za njim opernih odlomkov na koncertih ni bilo. Ravno nasprotno, bilo jih je precej, enkrat več, drugič spet manj, so pa bili koncertni sporedi bistveno bolj uravnoteženi, npr. zgolj ena ali morda dve točki z opernim fragmentom na posamezen večer. V kasnejših obdobjih te vedno bolj zamenjajo druge pevske in zbo-

¹⁹ Na koncertnih sporedih so pogosto navajali zadnjo točko: Zum Beschluss eine (neue) Ouverture ali pa letztes Stück (obigen) Symphonie.

²⁰ 2. 4. 1841 so izvedli prvi stavek Beethovnovе *Pastoralne simfonije*, 18. 2. 1842 pa Andante iz prav te. 8. 11. 1844 je bila izjemoma na sporedu celotna Beethovnova *Simfonija v A-duru* (št. 7), ki je bila izvedena z deljenjem stavkov.

²¹ Gre za Simfonijo št. 3. ali št. 5.

²² Še eden osamel primer takega izvajanja lahko zasledimo na koncertu 9. 5. 1855, ko so v enem kosu izvedli Beethovnovо *Simfonijo v D-duru* [št. 2].

²³ Gl. NUK, arhiv Filharmonične družbe, Musicalien-Katalog.

rovske skladbe. Še vedno pa je spored 13. 3. 1857, na katerem ni najti opernih drobcev prej izjema, kot pa pravilo. Iz sledečega sporeda je razvidno ravno dejstvo, da so poslej koncertni sporedi vedno polnejši raznolikih pevskih točk.

Primer 3: Koncertni spored 10. 1. 1834.

Spored 13. 7. 1857:

1. L. v. Beethoven, prvi stavek *Simfonije v C-duru* [št. 1]
2. Fr. Kücken, *Liebesqual* (nemška ljudska pesem za sopran)
3. Fr. Schubert, *Ave Maria*
4. Kalkbrenner, *Klavirski duet*
5. L. v. Beethoven, drugi in tretji stavek *Simfonije v C-duru*
6. Fr. Schubert, *Auf der Donau* (pesem za bas)
7. J. B. Cavalcabo, *Reiterlied* (pesem za bas)
8. H. Röver, *Capriccio* za violončelo in klavir na teme madžarskih melodij
9. L. v. Beethoven, zadnji stavek *Simfonije v C-duru*

Člani Filharmonične družbe so pogosto sodelovali na predstavah, ki so jih prirejala gostujoča (nemška in italijanska) operna podjetja v Stanovskem gledališču. Družba je bila celo tako močno vpeta v ljubljansko glasbeno poustvarjalnost, da sta bila leta 1819 ob reorganizaciji gledališke uprave izmed šestih članov odbora kar dva člana Filharmonične družbe, direktor in en družbin član (poleg dveh predstavnikov plemstva in uglednega meščanstva).²⁴ Že zgolj ta primer sodelovanja nam daje slutiti, da so bili med sabo močno

²⁴ Jože Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. Stoletja* (Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU: 2010), str. 95.

povezani in da je bilo sodelovanje vzajemno. Kajti tudi na akademijah Filharmonične družbe so pogosto nastopali člani gledališča ali pa trenutnih gostujočih skupin, bodisi s pevskimi točkami, še pogosteje pa z deklamacijami, ki so bile mnogokrat na akademijskih sporedih. Poleg tega so gostujoče operne družbe v Ljubljano prinašale nov repertoar, ki so ga člani Filharmonične družbe ne samo spoznavali, temveč tudi prevzemali.

Klasicistični skladatelji so se pojavljali in izginjali iz koncertnih sporedov. Ne moremo trditi, da so bili ves čas prisotni, vsekakor pa so se vztrajno vračali na programe, tudi če jih kakšno sezono ni zaslediti. Lahko bi trdili, da so bili v 19. stoletju na koncertih v Ljubljani nekakšna stalnica. Presenetljivo pa je, da je bil v nekaterih ozirih program Filharmonične družbe izrazito sočasen, sledil je evropskim smernicam in povzemal istodoben repertoar. Eden izmed takšnih izvajanih avtorjev je bil G. Rossini, čigar odlomke iz opernih del najdemo najpogosteje na sporedih. Prav tako že leta 1822 na programih zasledimo precej odlomkov iz Webrove opere *Čarostrelec*, kljub temu, da je bila premierna izvedba opere le leto dni pred tem v Berlinu. Sočasnost repertoarja se v kasnejšem obdobju družbinega delovanja ne prekine, kajti družba še vedno na sporede uvršča nova dela. Omenimo le nekaj takšnih primerov:

- Opera *Ein Besuch in St. Cyr* Josefa Dessauerja je bila komponirana leta 1838, na sporedu Filharmonične družbe pa najdemo več točk iz opere v letu 1839 (19. 4. in 4. 10. duet iz opere, 22. 11. pa so izvajali drugi finale);
- Oratorij *Paulus* Felixa Mendelssohna iz leta 1836, je bil v Ljubljani izveden 6. 12. 1839 (zbor Herr, der du bist der Gott in koral Allein Gott in der Höh sei Ehr);
- Leto dni po premieri v Milanu so lahko poslušalci koncertov Filharmonične družbe slišali tudi odlomke iz Verdijeve opere *Nabucco* (7. 4. 1843). Ni pa bila to popolnoma prva izkušnja ljubljanskega občinstva z Verdijem, saj so lahko uverturo k tej operi slišali že nekaj dni prej (17. 3. 1843), ko jo je zaigrala vojaška kapela 17. pešadijskega polka princa Hohenlohe-Langenburga, ki je gostovala v gledališču. Jože Sivec poudarja, da je bila pri seznanjanju z Verdijevo glasbo Filharmonična družba pred gledališčem in je občinstvu predstavila že mnoge odlomke iz oper, preden so bile te v celoti izvedene v gledališču.²⁵ Še hitreje po praiizvedbi so člani družbe predstavili odlomek iz druge Verdijeve opere, *Rigoletto*. Premiera te je bila v Benetkah 11. 3. 1851, v Ljubljani pa so arijo Caro nome che il mio cuor slišali že slaba dva meseca zatem, in sicer 2. 5. 1851. Še dve Verdijevi operi, katerih odlomki so bili na sporedu v Ljubljani kmalu po praiizvedbi, sta bili *I Lombardi alla prima crociata* (svetovna premiera 1843, v Ljubljani izvedena 14. 2. 1845) in *Ernani* (svetovna premiera 1844, na koncertih Filharmonične družbe 11. 4. 1845);
- Premierna predstava opere *Martha* Flotowa je bila na Dunaju 1847, v Ljubljani pa predstavljena 5. 5. 1848;
- Rossinijev *Stabat mater* (premierna 1. verzije je bila v Madridu 1841) je bil na koncertu Filharmonične družbe izveden 22. 3. 1844 in to v celoti! Deloma so tudi Rossinija člani Filharmonične družbe občinstvu predstavljali prej kot v Stanovskem gledališču. Eden izmed takšnih primerov je opera *Aureliano in Palmira*, ki je bila v gledališču prvič v celoti izvedena 20. 12. 1825,²⁶ na družbinih koncertih pa že leta 1818.

²⁵ Prav tam, str. 155.

²⁶ Prav tam, str. 67.

Podobno kot pri Verdiju, je tudi pri seznanjanju z R. Wagnerjem v Ljubljani prednajačila Filharmonična družba. Medtem ko je ljubljansko Deželno gledališče premierno uprizorilo Wagnerjevo opero *Tannhäuser* šele 6. 3. 1874,²⁷ je Filharmonična družba posamezne odlomke predstavila že v letih 1858 in 1859.²⁸ 15. marca 1858 je bil na koncertu Zbor mornarjev iz opere *Večni mornar*. Dva koncerta za tem (27. 4.), ko sta ob orkestru Filharmonične družbe zaigrali še praška civilna kapela in kapela iz Bad Ischla, so poslušalci spoznali začetek 3. dejanja *Lohengrina*. Očitno je bilo navdušenje nad tem delom izrazito, saj so na sledečem koncertu iste zasedbe (12. 5.) točko ponovili. V prihodnjem letu najdemo na koncertnem sporedu 1. 4. 1859 še koračnico in zbor iz opere *Tannhäuser*. Obe točki sta ponovno navdušili občinstvo tako močno, da so ju morali ponoviti.²⁹ Glede na takšno navdušenje nad Wagnerjevo glasbo, je precej presenetljivo dejstvo, da na koncertnih sporedih do konca leta 1872 ne najdemo prav nobene Wagnerjeve točke več.

Če se še nekoliko pomudimo pri družbinem repertoarju, je potrebno poudariti, da del J. S. Bacha do 13. 7. 1855, ko je bila na sporedu skladba *Meditacija* za violino, klavir in physharmoniko, ki sta jo izvedla gostujoča glasbenika Arabella Goddard in Ludwig Strauss ob pomoči g. Khoma, ni bilo moč zaslediti na nobenem izmed družbenih koncertov. Tudi Bachova skladba je poslušalce nadvse navdušila, saj lahko na programskem listu njenega naslednjega koncerta (17. 7.) preberemo, da sta morala Goddarjeva in Strauss na zahtevo avditorija Bachovo skladbo ponovno uvrstiti na spored. Podoben osamelec je tudi izvedba Bachove *Toccate* za orgle, ki jo je za orkester priredil H. Esser na družbinem koncertu 19. 12. 1869.

Kot je bilo razvidno iz do sedaj predstavljenih koncertnih sporedov, Filharmonična družba nikakor ni bila usmerjena zgolj v nemški repertoar. Poleg tega, da so na koncertih gostovali glasbeniki tudi iz drugih, nenemških dežel, so ob skladbah germanskih skladateljev pogosto izvajali predvsem italijanske. Ta uravnoteženost na akademijah je bila v obdobju, ko so prednjačili operni odlomki, nemalokrat celo v prid italijanskim skladbam. Prav tako pa družba ni bila zaprta za dela slovenskih oz. slovanskih avtorjev. Najbrž ni naključje, da se prva slovenska skladba pojavi ravno v prelomnem letu 1848,³⁰ in sicer 5. 5., ko so izvedli *Pesem slovenskih narodnih stražnikov* J. Fleišmana. V istem letu so izvedli še Riharjev pevski kvartet *Življenje* (17. 11.). Filharmonična družba je 19. 6. 1848 sodelovala na besedi, prireditvi Slovenskega društva. Program je obsegal skladbe G. Maška (*Potouri nach slowenischen Weisen*), J. Fleišmana (*Pod oknam*), B. Potočnika (*Dolenjska* in *Zvonikarjeva*), V. Lezinskega [Lisinskega] (*Kolo*), deklamacije in razne pesmi brez navedenih avtorjev (*Junaškiga mladenča poklic*, *Slovenka*, *Popotnik*, *Tri pesmice v jedni*, *Dolenska zdravica*, *Moje jutro*, *Slovenski duh*, *Slovenca dom*, *Bleško jezero*). Podoben program (E. Titl, Winter, M. Vilhar, V. Lisinski, J. Fleišman, J. Turnogradska) najdemo tudi na besedi 5. 3. 1852, ki je bila ponovno organizirana s sodelovanjem

²⁷ Prav tam, str. 203.

²⁸ Kljub prvenstvu v Slovenskem prostoru, je Wagnerjeva glasba do nas prišla relativno pozno. Premiera *Večnega mornarja* je bila namreč že leta 1848, *Lohengrina* 1850, *Tannhäuserja* pa 1845.

²⁹ Laibacher Zeitung, 1859, št. 75, str. 1.

³⁰ 15. 10. 1847 na programu lahko zasledimo navedbo: *Popotnik*, pesem od Strella. Vendar gre v tem primeru morda za deklamacijo.

Filharmonične družbe.³¹ Slovenskih pesmi je bilo nato na družbenih koncertih več, navedimo pa zgolj še en primer. 2. 5. 1851 so na koncertu, prirejenim za zbiranje sredstev za družbin fond, izvedli uverturo, basovsko arijo Slovo od domovine in zbor lovcev Od hriba do hriba iz spevoigre *Jamska Ivanka* Miroslava Vilharja.

K jasnejši predstavi o organiziranosti koncertnih sezon in pogostosti posameznih akademij vsekakor najbolj pripomorejo Letna poročila (Jahresbericht), ki jih je Filharmonična družba izdajala od leta 1862 dalje. Ta so organizirana časovno, z natančnimi popisi vseh pomembnejših dogodkov, ne zgolj koncertov, temveč tudi organizacijskih sestankov, smrti članov, raznih sprejemov, izletov, poročil o delovanju glasbene šole, na koncu pa je vsakokrat priložen celoten seznam članov in družbine direkcije ter finančno poročilo. Razvidno je, da so vsako sezono težili k izvedbi vsaj enega večjega dela, med drugim so bili na sporedu *Antigona* F. Mendelssohna (9. 12. in 16. 12. 1864), *Oedipus in Kolonos* istega skladatelja, (2. 3. in 13. 4. 1866), *Die Verschworenen* F. Schuberta (15. 12. 1865), *Haydnovo Stvarjenje* (23. 12. 1866), *Frithjof-Sage* M. Brucha (11. 1. 1867), *Letni časi* J. Haydna (23. 12. 1867), *Krištof Kolumb* F. Davida (19. 11. 1869 in 9. 1. 1870), *Beethovnov Kristus na Oljski gori* (3. 4. 1871) ... Tudi programska shema koncertov je bila bistveno spremenjena, precej so izvajali samospeve, razne pevske točke in pa zборе. Ti so bili še zlasti pogosti po letu 1856, ko je prevzel vodenje zbora Anton Nedvčed,³² ki je dvignil raven njegovega ustvarjanja in čigar skladbe so bile nemalokrat tudi na koncertnih sporedih. Moški zbor in kasneje tudi ženski sta bila v šestdesetih letih skoraj glavni ustroj delovanja Filharmonične družbe. Imeli so obilico koncertov (*Sängerabend*, *Liedertafel*), pevskih izletov (v Gorico, Idrijo, Maribor, Celje ...), kamor so večkrat bili vabljeni tudi ostali člani Filharmonične družbe. Poleg zborovskih in pevskih točk so bile v tem obdobju na koncertnih sporedih tudi simfonije, uverture, koncerti ali zgolj posamezni stavki koncertov (predvsem za klavir in violino), skladatelj, katerega dela so v tem obdobju najpogosteje izvajali pa je bil nedvomno F. Mendelssohn.

Če primerjamo število koncertov, ki jih je družba pripravila letno, ugotovimo, da je bilo leta 1818 še 33 koncertov, 1830 že nekoliko manj, to je 27, nato pa ta številka začne drastično upadati. Leta 1838 je koncertov še 14, 1848 le še 7, v letu 1858 spet 10 in 1868 13. Ni odveč, če opomnimo, da pa so bili koncerti vedno obsežnejši in da so pogosteje vsebovali dela, zahtevnejša za izvajanje. Sčasoma se je pojavila tudi težnja, da so začeli sezono jeseni in jo končali spomladi, med poletjem koncertov načeloma ni bilo. Točen datum pričetka sezone ni bil določen in je vsako leto nekoliko variiral. Že pred letnimi poročili so na nekaterih koncertnih listih številčili koncerte in tako vidimo, da se je sezona 1864. leta pričela 16. 10. Za primerjavo navedimo le še primer za leto 1850, ko je kot prvi koncert označen tisti z datumom 6. 12., kar ponazarja precejšen časovni zamik. Koncertov tudi niso nujno prirejali zgolj ob petkih, temveč katerikoli dan v tednu, variirala pa je tudi ura pričetka koncerta (najpogosteje ob sedmih ali pa ob pol osmih zvečer).

Filharmonična družba je prirejala še kopico drugih koncertov, ki pa jih na tem mestu ne moremo zaobjeti. Zaključimo zgolj z začetno mislijo, ki jo lahko sedaj potrdimo.

³¹ Iz koncertnega lista: »Beseda, napravljena od slovenskiga društva v Ljubljani s prijazno pripomočjo slavniga filharmoniskiga društva Ljubljanskiga v glasbeni dvorani v Križankih v petek 5. marca 1852«.

³² F. Keesbacher, nav. delo, str. 103–104.

Glasbeno združenje, ki je imelo tako organiziran in močan ustroj, ni bilo samo eno izmed vodilnih v domačem, ljubljanskem okolju, temveč ga lahko postavimo ob bok tudi drugim evropskim združenjem. Člani družbe so poslušalcem s svojim bohotnim delovanjem približali obilo del iz opusa kasnejšega klasičnega glasbenega repertoarja, hkrati pa nemalokrat seznanjali tudi z novostmi in domačimi skladbami. Poleg pomembnih gostujočih glasbenikov so imeli možnost spoznati tudi marsikaterega domačega poustvarjalca. Če pogledamo koncertne programe s stališča današnje izvajalske prakse, se izvajanje tako sodobnega repertoarja zagotovo zdi popolnoma nepredstavljivo. S svojim bogatim delovanjem je Filharmonična družba torej bistveno pripomogla k razgibanemu kulturnemu življenju Ljubljane v 19. stoletju.

SUMMARY

Beside the regular performances the Philharmonic Society put on every Friday or every other Friday during the early periods, it also organized many other occasional concerts. These were, e. g., concerts on the occasion of the Emperor's birthday, his name day or that of Ljubljana's governors, important visits or farewells of Society's members. Very frequent were also fund - raising concerts for the Society itself and its music school, charity concerts (often for the stricken in fires and for the City's fund for the poor). The period between 1816 and 1872, from which concert programmes have been preserved, is characterized by a very changing concert repertoire. This appears most noticeable during the years 1830 and 1847, when the majority of programmes abounds in operatic numbers. The Philharmonic Society dominated the contemporary musical repertoire in Ljubljana by being the first to feature fragments of the latest operatic works by Rossini, Verdi and Wagner in its programmes. Most of the works were German and Italian; however, after 1848 works of Slovene

composers are to be found as well. In the years 1848 and 1852 the Society took part in 'besede', which was a sign of bridging the gap between nationalities. In 1872 the Philharmonic Society started publishing annual reports. They reveal lists of regular and honorary society members, activities of the Society's music school and financial reports. The reports and rare numbers of concert programmes reveal the organizational tendencies of the concert season which started in autumn (between October and December) and ended in spring. In summer there were no concerts. Preserved concert programmes can also help us reconstruct the activities and musical tendencies of the Society's music school. The programmes were actually at the same time the semestral evaluation concerts for the music school's students. They also very evidently show all the changes of musical manners in comparison with the concert programmes of the Society's regular performances. The Philharmonic Society established itself as one of the leading organizations of Slovene concert life in the 19th century.